

28.09.22
Мел:

№10 К.Абдразаков атындагы жалпы билим берүүчү
мектебинин

7^а-классынын тарбиялык саатынын иштелмеси

Тема:Зордук зомбулук.

Турмуштун адептик
мыйзамдары

Кл.жетекчиси: Сатыбалдиева А.Ш.

Тема: Зордук зомбулук. Турмуштун адептик мыйзамдары
Сабактын максаты: Турмуштун адептик мыйзамын үйрөтүү.
Толеранттуулуктун, сезимталдыктын, сергектиктин, кылдаттыктын,
ак көңүлдүктүн пайдасын, кайдигерликтин зыяндуулугун
түшүндүрүү.

Жаңы тема: Зордук зомбулук. Турмуштун адептик
мыйзамдары Толеранттуулук (лат. tolerantia – чыдоо, сабыр
кылуу) деп – башка көз караштагы, ынанымдагы, ишенимдеги
адамдардын пикирине, жүрүм-турумуна сабырдуу мамилени
аташат. Толеранттуулуктун түрлөрү: улуттардын ортосундагы
(этникалык), расалык, дин аралык (конфессиялык), идеологиялык
толеранттуулук. Толерантуулук маселеси экинчи жана үчүнчү миң
жылдыктар тогошкон мезгилде өтө актуалдуу болду, анткени
Азербайжанда, Грузияда, Индияда, Улуу Британияда, АКШда,
Россияда, Кыргызстанда (Ош окуясы) улуттар арасында пикир
келишпестиктин натыйжасында чыр-чатак чыгып кетти, ал
терроризмдин себеби болду. Борбордук жана Түндүк Африкада,
Палестинада жер талашуунун натыйжасында чыр-чатак чыгып
жатат. Совет доорунда “советтик элди тарбиялайбыз” деген
идеология ишке ашпай калды. Адамдар өзүнүн улуттук
маданиятын, тилин, баалуулугун, динин сактап калгысы келди.
Улуттук, конфессиялык маселе – өтө татаал нерсе, ага кылдаттык,
сезимталдык талап кылынат. Элдин улутун, тилин, маданиятын,
тарыхын, баалуулуктарын, динин билбестик, аны тоотпостук
көптөгөн проблемага алып келет. “Биз адамдарды биздики (өз),
башканыкы (өгөй) деп бөлгөнгө көнүп калганбыз, өзүбүздүкү
болсо –дос, башкалардыкы болсо, душман катары карайбыз. Бул
туура эмес. Адептүү адамдар жакынына, алыс адамга калыс
сабырдуу мамиле кылыш керек” – дейт профессор П.П. Игумов. Ар
дайым сабырдуу болуу адамдын кадырын жогорулатат. Гүлзарда
бир түстөгү гүл өскөнүнө караганда кызыл-тазыл, сары, ак ж.б.

түстөгү гүлдөрдүн өскөнү жакшы. Жер жүзүндө ар башка түстөгү, улуттагы, этностогу адамдар жашайт. Башка ишенимдеги, ынанымдагы, көз караштагы адамдын көңүлүн калтырба, бул толеранттуулуктун белгиси, калган көңүл, чыккан жан калыбына келбейт. Толеранттуулук, сезимталдык, сергектик, кылдаттык, ак көңүлдүк адамдын өзүнө да, жакындарына да, 30 коомго да, мамлекетке да пайдалуу. Адамдардын жакшылары – коомго, үй-бүлөгө, адамдарга пайдалуу болушат, жамандары – зыяндуу болушат. Жамандардын талашынан чыр чыгат, жакшылардын талашынан сыр (жыйынтык, идея, чечим) чыгат. Адамдардын пайдалуулары – адамга үмүт тартуулайт, алар аруу, таза, ачык-айрым, маанайы жарык, боорукер болушат. Пайдасыздары – кайдигер олдоксон, алысты көрө албаган болушат, алар адамды иренжитет, жан дүйнөнү муздатат, үмүттүн шооласын өчүрөт. Пайдалуулар адамга күч берип турат. Пайдасыздар күчтөн тайдырат, алсыратат. Өз улутун ашкере мактоо, башкалардан жогору “көрсөтүү” – маданиятсыздыктын белгиси. “Литературная Россия” газетасынын (1989. № 52) “Элдин ынтымагы жана Россиянын кайра жаралуусу үчүн саясат жүргүзүү” деген макаласында: “Россия дайыма дүйнөлүк мамлекет (держава) болгон жана боло берет!” - деп жазылган. “Бул биздин – маданиятыбыздын пастыгынын көрсөткүчү, аң-сезимди агартууга жетишерлик камкордук көрбөгөндүгүбүздүн натыйжасы. Тартиптүү адам досту көзүнүн, чачынын (улутунун), терисинин (расасынын) түсү боюнча тандабайт” - дейт В.С. Кукушин [20,157-б.]. Мындай маселе кыргыздарда жок эмес. “Асманда жылдыз көп, жерде кыргыз көп, дүйнөгө атагы дүңгүрөгөн жазуучубуз Чынгыз бар, дүйнөдө аналогу жок Манас эпосу бар” - деген сыяктуу ооз көптүрүү бизде да бар, бул – биздин маданиятыбыздын абалын көрсөтөт. Кичине Греция илимге чоң салым кошуп, ооз көптүрбөй тынч жашап жатат. Чоң Кытай “Асманда жылдыз, жерде кытай көп” – деген жери жок. Эми турмуштун адептик мыйзамдарына көңүл

бөлөлү. Акмак гана башка улуттагы, расадагы, диндеги адамдарды акмак деп тилдейт, себеби акылы кыска адам өзүнө тааныш сөздү сүйлөп, тааныш мүнөздү башкага ыйгарат. Жөндөмсүз адам башкалардын жасаганына акылы жетпей, аны жамандайт. Жакшы менен сүйлөшсөң, жан сергиткен кеп чыгат, жаман менен сүйлөшсөң, жан кейиткен кеп чыгат. Коркоктор өзүнүн коркоктугун билдирбеш үчүн колунан келген учурда башкаларга чоң сүйлөп калышат. Көп нерсени билбеген адам өзүн көрсөтүү үчүн көптү көргөндөй сүйлөп, өз кемчилигин билдирбегенге аракет кылат да, өйдөсүнүп сүйлөйт. Ар ким айткан сөздөрү менен өзүнүн ким экенин көрсөтүп коёт. Ошондуктан бийик болгула, бирок өйдөсүнүп сүйлөбөгүлө, башкаларды түшүнүүгө аракет кылгыла, бул – башка улуттар, элдер менен тынчтыкта жанаша жашоонун зарыл шарты. Ар ким – сыйлагандын кулу, сен адамдарды, улуттарды, элдерди сыйласаң, сый көрөсүң, сыйлабасаң, сыйдан каласың. Сыйдын арты сый болот, ыйдын арты ый болот. Бирөөлөргө жакшылык кылсаң, башкадан жакшылык көрөсүң. Бирөөлөргө жамандык кылсаң, башкадан жамандык көрөсүң. “Адамдарга жакшылык өнбөгөн адам бийликке келгенде жана бийликтен кеткенде кордук көрөт” – деген Саади. Бирөөлөргө жамандык 31 издебе, көр казба, казсаң, ага өзүң түшөсүң. “Бирөөлөргө кылычыңды көтөрбө (согуш ачпа), көтөрсөң, башың кылычтан алынат” (Иса алейхисалам). Адамды кордогон, бир мезгилде кордукка жолугат. “Жакшылык кылсаң өзүңө, жамандык кылсаң өзүңө, жогору карап түкүрсөң, кайрылып түшөт көзүңө”, – деген Саади. Таза сүттүн үстүнө каймагы чыгат, ыймандуу элдин эң жакшысы падыша болот. Бузулган сүттүн үстүнө сары суу чыгат, ыймансыз элдин падышасы ыймансыз болот (адыс). Бүкүрдү кабыр оңдойт. Жамандык жолго баскан адам, кырсык тилеп алат, досуна чуңкур казса, өзү түшүп калат. Арам тамак жеп чоңойгон бала зээнсиз болот. Ата-энеси менен ынтымакта жашаган уул батасын алат, тил укпаганы батадан калат, нааразы кылат. Ата-эне менен

ынтымакта жашоого эмне жетсин! Кызыкчылыгыңар туура келбей калган учурда ата-энеңерге карата сабырдуу болгула. Ата-энеге карата да толеранттуулук керек. Дөөлөткө жетиш үчүн эң оболу кишинин АДАМ болушу керек. Азыр адам болуу жөнүндө төмөнкү икаяга көңүл буралы. Атасы уулуна тынбай насаат айтып келет, бирок уулу эрке чыгып, насаатка кулак салбайт. Уулу жаш туруп, адамдарды алдайт, каалаганына жетүү үчүн абдан амалкөй болот, акча, байлык десе баарынан кечип кетерин байкаган атасы бир күнү дагы насаат айтат: “Балам, алгандын бермейи болот. Бирөөгө кылганың, эртеби-кечпи кайтып келет, ар бир нерсенин сурагы болот, ушунчаңда токтосоңчу”, -дейт. Уулунун кулак салбаганына атасы кейип: “Аа балам, ушу сен адам болбойсуң го” – деп капа болот. Уулу атасын жалгыз таштап, бакыт издеп алыска кетет. Бир өлкөнүн падышасынын сарайына жумушчу болуп кирет. Айлакердиги жана ырайымсыздыгы менен тепкичтен тепкичке көтөрүлүп отуруп, падышанын вазирлигине жетет. Акыры падышанын ордун ээлеп алат. Ошондо баягы атасы эсине түшүп, жигиттерине алып келүүнү буйрук кылат. Жигиттери атасын жөө айдап келишет. Алдында чөгөлөп турган атасын көргөн баласы: “Ии ата, тааныдыңбы балаңды? Сен мени адам болбойсуң дечү элең, эми жаңылганыңды мойнуңа аласыңбы? Мына мен бүгүн бир өлкөнүн падышасы болуп отурам” -дейт. Анда атасы: “Ии балам, максатыңа жетипсиң, көп бийликти багынтыпсың, бирок балам, баягы эле бойдон калыпсың, ушунча жылдан бери атаңды караган жоксуң, эми жигиттериңе дагдандатып, жөө айдатып келдиң. Мен сени падыша болбойсуң деген эмесмин, АДАМ болбойсуң” – дегем. Мен туура эле айткан экемин” -деп сарайдан чыгып кетет. “Султан болуп өткөрсөң да өмүрүң, сен адамдын калтырбагын көңүлүн”, – деп айтылат элде [11]. Суроо: атасына ырайым кылбаган адам, башка адамга толеранттуу болушу мүмкүнбү? Ырайымдуулук болгон жерде сабырдуулук болот, ырайымсыз, кайдигер, күчтүү падыша эмнеге сабырдуу болушу

керек?! 32 Ата-энеңе кылганды балаңан көрөсүң, аларды урматтасаң балаңан урмат күт, ыза кылсаң, ыза күт, ырайымсыз болсоң, ырайымсыздык күт. Аларга айткан сөзүң акылдуу болсо, уккан кулак макул болот. Акылмандын акылдуу болушуна билим себепкер болот. Ата-эненин айтканынан туура тыянак чыгар. Тыянак чыга турган максатты көздөгөн акыл барынан жакшы акыл (Гете). Бышыктоо: Окуучуларга төмөнкү сүйлөмдөр жазылган карточкалар таратып берилет, аларды окуусун өтүнөт. Бул сүйлөмдөрдүн толеранттуулук, турмуштун адептик мыйзамы менен кандай байланышы бар экендигин чечмелеп беришин суранат. “Турмуш – мектеп, анын жыргалынан жыласы мыкты мугалим” (С.Градский). “Эрдик күн сайын кыйынчылыктарга туруштук берип, күрөшүүдөн келип чыгат” (Н.Островский). “Кайрат тагдырдын соккусун жокко чыгарат. Күрөш – жашоонун шарты, күрөш бүткөн жерде жашоо да токтойт” (В.Г. Белинский). “Улуу тоскоолдуктар болмоюн, улуу иштер жаралбайт” (Ф.Вольтер). “Адамды даража эмес, даражаны адам жогорулатат” (Жами). “Адамдын көпчүлүгүн бактылуу кылган адам бактылуу” (Д.Дидро). “Башкага бакыт издеген адам өзү бакытка туш болот” (Августин). “Адамдын кыянатчылыгы – көмүрдөн жаман, күйгүзбөсө да көөлөп кетет” (Анахарсис). “Силердин айланаңарда канчалык иретсиздик бар болсо, жан дүйнөңөрдө андан өткөн иретсиздик бар” (Джо Витале). “Араздашуудан кутулуунун каражаты – кечиримдүүлүк” (Сенека). “Эгерде адам жаратылыш мыйзамдарына жолтоолук кылбаса, жаратылыш да адамга жолтоолук кылбайт” (А.И. Герцен). “Башкаларга жакшылык кылгысы келбеген адам жакшылык көрбөйт” (Симон Афонский). “Сынчылардын баарынан улуусу, мыктысы, баарынан адилеттүүсү – мезгил болот” (В.Г. Белинский). “Бакыт тула бойдун ырахатына байланыштуу болсо, буурчакка тойгон букадан бактылуу жан болбойт эле” (Гераклит). “Адам канчалык адилеттүү болсо, адилеттүүлүктү ошончолук түшүнөт” (Цицерон). Мамлекетте,

коомдо, улуттар арасында, үй-бүлөдө чыр-чатактын себеби эмнеде? (Турмуштун адептик мыйзамын билбестик, сабырдуулуктун жетишсиздиги ж.б.). Окуучулар беш топко бөлүнөт. Ар бирине бирден тапшырма берилет. 1. Биздин Республикада жашаган элдердин маданияты. Улут аралык чырды болтурбаш үчүн ал маданияттагы элдерге кандай мамиле түзүш керек? 2. Улуттардын үй-бүлөлүк турмушу, адеби. 3. Дүйнө элдеринин диний-этикалык баалуулуктары. 4. Гуманисттик мамиленин үлгүсүн көрсөткүлө. 5. Толеранттуулуктун элдик үлгүсүн көрсөткүлө. 33 Ар бир топтон бирден окуучу чыгып, өзүнө келген суроо боюнча топтун пикирин билдирет. Эми сабакты жакшы маанай менен жыйынтыктайлы. Толеранттуулук – элдердин тынчтыкта жашоосунун зарыл шарты. Ынтымакка чакырганга келбеген, сыйлашканга зар болорун унутпагыла. Адилеттүү болгула, башкаларга жакшылык тилеп жашагыла, ниетиңерди оңдогула, тынчтыкка